

Den teknologiske utviklingen skaper utfordringer for Solidaritetsalternativet*

Roger Bjørnstad

Sysselsettingen av høyt utdannet og faglært arbeidskraft har økt på bekostning av de ufaglærte de siste tiårene. Teknologiske endringer er en sannsynlig årsak til dette. Effekten på arbeidsledigheten kan begrenses ved at lavt utdannet arbeidskraft blir billigere. Denne artikkelen viser imidlertid at i norsk industri har relative lønninger vært stabile, selv i perioder der ledigheten blant arbeidere med lav utdanning har økt relativt til de med høyere utdanning. Den gjennomsnittlige ledigheten er derimot av stor betydning for det samlede lønnsnivået i næringen. Disse resultatene er basert på estimerte lønnsrelasjoner for fem ulike utdanningsgrupper i norsk industri for perioden 1974-95. Data viser også at akademikere med mer enn 17 års normert studietid har hatt en gradvis nedgang i lønningene relativt til alle andre grupper etter 1987. Totalt har nedgangen vært på 15 prosent. Nedgangen blir ikke forklart av de estimerte lønnsrelasjonene, men kommer i en periode med økt fokus på sentraliserte lønnsoppgjør, først gjennom lønnslovene i 1988 og 1989, så gjennom sysselsettingskommisjonens arbeid som kulminerte i Solidaritetsalternativet.

Innledning

Den verdensomspennende spredningen av høyteknologi nevnes ofte som forklaring på vridningen av etterspørselen mot mer utdannet og faglært arbeidskraft de siste tiårene (se Berman mfl. 1998, og Freeman og Katz 1994, se også Salvanes og Førre 1999, for Norge). Det er blant annet av denne grunn Krugman (1994) påpeker at lønnsfleksibilitet er nødvendig for å unngå økt arbeidsledighet blant ufaglært arbeidskraft. I tråd med dette nevner Katz (1993) og Wallerstein og Golden (1997) innføringen av ny produksjonsteknologi som en av de viktigste enkeltforklaringene på desentraliseringen av lønnsdannelsen i mange land siden begynnelsen av 1980-tallet. Lønnsdannelsen i Norge, derimot, kan sies å ha gått i motsatt retning. Kahn (1998) viser at også den norske lønnsdannelsen ble mer desentralisert i perioden 1982-87, men at 1988-oppgjøret innebar en resentralisering av lønnsdannelsen. I 1988 ble lønnsforhandlingene mellom LO og NAF brakt i havn på betingelsen av at Stortinget vedtok en lønnslov som regulerte lønnsveksten på lokale plan og i andre sektorer. Denne loven ble fremmet av regjeringen dagen etter at avtalen var forhandlet ferdig, og ble vedtatt med bred oppslutning av Stortinget. Dette innledet et inntektspolitisk samarbeid som senere fikk tilnavnet Solidaritetsalternativet.

I løpet av perioden 1987-91 har det ifølge OECD (1996, tabell 3.1) blitt mindre lønnsforskjeller i bunnen i Norge, noe Kahn (1998) forklarer ved å fokusere på den resentraliserte lønnsdannelsen. Kombineringen av vridningen i etterspørselen mot mer utdannet og faglært arbeidskraft og mindre lønnsforskjeller i bunnen, gjør at vi vil forvente å finne økt arbeidsledighet blant ufaglært arbeidskraft. På den annen side finner Hægeland mfl. (1999) en klar økning i utdannelsespremiene når de kontrollerer for selvseleksjon, dvs. utenforliggende årsaker til at så mange har valgt å ta høyere utdanning. Dette trekker i retning av at det norske arbeidsmarkedet har vært mer balansert mellom tilbud og etterspørsel.

Denne artikkelen oppsummerer resultatene i Bjørnstad (2000), hvor det undersøkes om endringene i arbeidsmarkedet har fått konsekvenser for utviklingen i de utdanningsspesifikke ledighetsratene, og om lønnsdannelsen i norsk industri har vært fleksibel nok til å ta hensyn til en eventuell ulik utvikling i disse. Resultatene tyder på at de utdanningsspesifikke ledighetsratene i perioder har utviklet seg svært forskjellig og at disse er uten nevneverdig betydning for lønnsforskjellene. Samtidig indikerer analysen at makroøkonomiske forhold er svært viktig for det generelle lønnsnivået, da gjennomsnittlig ledighet inngår som en viktig forklaringsfaktor for alle lønningene på lang sikt. Konklusjonen trekkes på bakgrunn av en økonomisk analyse av lønnsdannelsen for fem utdanningskategorier i norsk industri for perioden 1974-95.

Roger Bjørnstad er konsulent ved Seksjon for makroøkonomi.
(roger.bjornstad@ssb.no)

* Denne artikkelen bygger på foreløpige og upubliserte tall fra et prosjekt som utføres ved Seksjon for nasjonalregnskap i SSB. Endelige og mer fullstendige tall vil bli publisert senere. Prosjektet er delvis finansiert av Norges forskningsråd (prosjekt 124593/510). Takk til Knut Moum, Bjørn Naug og Erling Røed Larsen for verdifulle kommentarer.

Utviklingen i relative ledighetsrater og relative lønninger

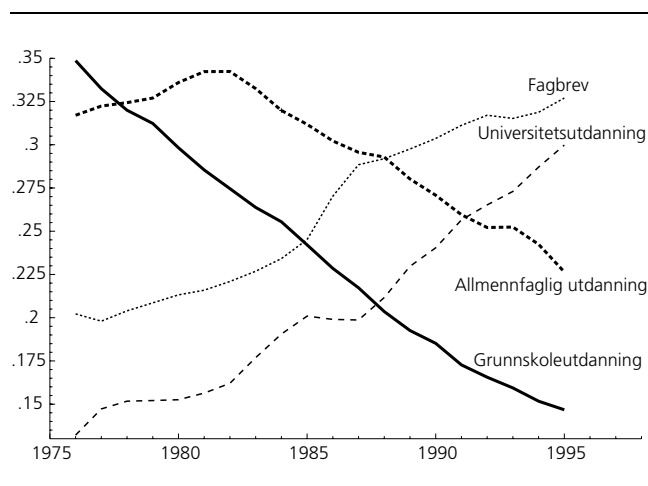
I dette avsnittet skal vi se at det har vært betydelige endringer i det norske arbeidsmarkedet de siste ti-årene. Andelen av de sysselsatte med høy utdanning har økt på bekostning av de med lavere utdanning. Det har til tider oppstått misforhold mellom tilbud og etterspørsel ved at ledigheten blant grupper med relativ sysselsettingsnedgang har økt i forhold til de med relativ sysselsettingsoppgang. Videre skal vi se at de tilsvarende lønnsforskjellene har vært relativt stabile. Dette gir oss en første indikasjon på at lønningene i norsk industri i liten grad reagerer på utdanningsspesifikke ledighetsrater. I neste avsnitt gjengis en mer formell analyse av sammenhengen mellom lønn og ledighet i norsk industri.

Det er vanlig å bruke formell utdanning som en indikator på arbeidernes kvalifikasjoner og evner, fordi dette relativt lett lar seg måle (se for eksempel Manacorda og Petrongolo, 1999). Denne praksisen er selvfølgelig ikke uproblematisk, blant annet fordi formell utdanning i en viss grad har erstattet arbeidserfaring, uten at kvalifikasjonene dermed har økt. Det er imidlertid ikke enkelt å finne gode alternative indikatorer, for eksempel lar stilling seg ikke så lett klassifisere og spørreundersøkelser og tester er ofte upålitelige. I den videre analysen av sammenhengen mellom ledighetsrater og timelønn vil jeg benytte følgende fem utdanningskategorier som indikator for kvalifikasjonsnivå¹:

1. Obligatorisk grunnskole og eventuelt ettårig grunnkurs, normert studietid er 10 år eller mindre.
2. Videregående allmennfaglig studieretning, administrative fag eller handels- og kontorlag, normert studietid er 11-12 år.
3. Videregående fagutdanning, normert studietid er 11-12 år.
4. Universitet og høyskole, nivå 1, omfatter cand.mag. utdanning eller tilsvarende, normert studietid er 13-16 år.
5. Universitet og høyskole, nivå 2, omfatter bl.a. sivilingeniøruddanning og all utdanning på hovedfagsnivå eller over, normert studietid er 17 år eller mer.

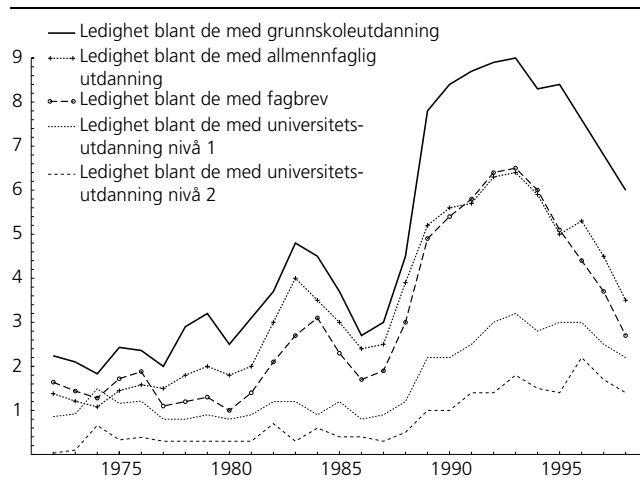
Når jeg i fortsettelsen referer til utdanningskategoriene, vil jeg henviser til dem som hhv. grunnskoleutdanning, allmennfaglig utdanning, fagbrev, universitetsutdanning nivå 1 og universitetsutdanning nivå 2. I figur 1 vises utviklingen i utdanningsgruppenes sysselsettingsandeler på nasjonalt nivå i perioden 1976-95. Universitetsutdanning i figuren omfatter både gruppene 4 og 5, dvs. 13 år eller høyere normert studietid. Sysselsettingen er vridd mot arbeidere med fagbrev og universitetsutdanning på bekostning av arbeidere med grunnskoleutdanning og allmennfaglig utdanning. Det er imidlertid ikke opplagt hvilke arbeidere

Figur 1. Utdanningsgruppenes sysselsettingsandeler i Norge i perioden 1976-95

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Arbeidsledighet i prosent etter utdanning

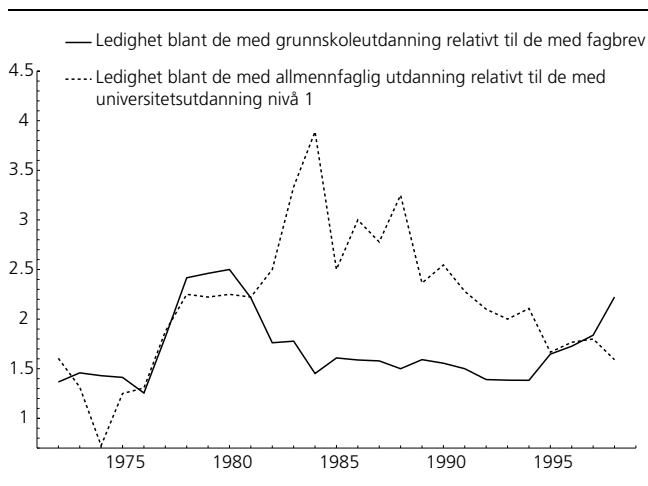
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som har erstattet hvilke. En naturlig forklaring kan være at formell utdanning har erstattet arbeidserfaring. I så fall har arbeidere med fagbrev erstattet arbeidere med grunnskoleutdanning, og arbeidere med høyere utdanning har erstattet arbeidere med allmennfaglig utdanning.

Utviklingen i etterspørselen alene kan ikke si noe om hvorvidt det har vært et misforhold mellom tilbud og etterspørsel etter de ulike typene arbeidskraft. Ofte blir det antatt at arbeidstilbudet endrer seg tregere enn etterspørselen, og dersom de trendene vi har sett i sysselsettingsandelene gir seg utslag i økte ledighetsrater for gruppene i relativ nedgang er det nærliggende å konkludere med at utviklingen er drevet av etterspørselen. Det er imidlertid faglig uenighet om dette. Blant andre Acemoglu (1998) peker på at tilbudet kan ha endret etterspørselen. Dersom tilbudet av

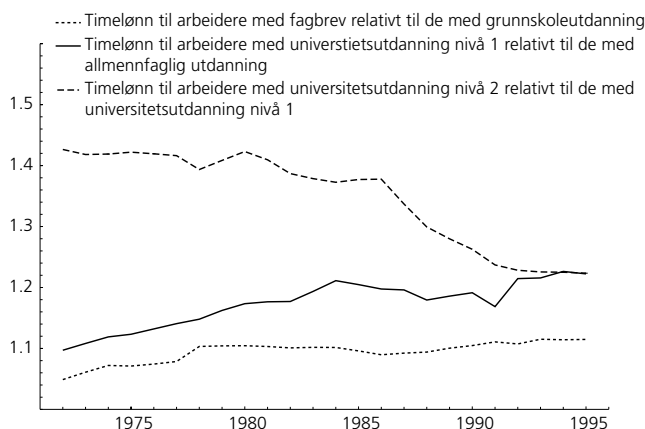
1 Bakgrunnstallene for analysen i denne artikkelen er nærmere beskrevet i Lindquist og Sagelvmø (2000).

Figur 3. Relative ledighetsrater etter utdanning

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Relativ timelønn etter utdanning i norsk industri

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

høyere utdannet arbeidskraft har økt mer enn etterspørselen, kan dette føre til økt arbeidsledighet blant de med lavest utdanning. Tankegangen er at de med høyere utdanning som ikke får jobb i henhold til sine kvalifikasjoner tar jobbene til de med lavere utdanning, da de ofte kan gjøre jobben mer effektivt til samme lønn. Arbeiderne med lavest utdanning blir dermed i større grad arbeidsledige, selv om det relativt sett er størst mangel på denne typen arbeidskraft.

I figur 2 vises utviklingen i arbeidsledigheten i prosent for de fem utdanningskategoriene i perioden 1972-98. Det er betydelige nivåforskjeller gjennom hele perioden, med høyest ledighet blant de med lavest utdanning. Ledighetstallene viser at det har vært to betydelige nedgangskonjunkturer. I perioden 1981-83 steg ledigheten for arbeidstakere med grunnskoleutdanning, allmennfaglig utdanning og fagbrev, mens ledigheten blant arbeidere med universitetsutdanning forble lav. I perioden 1988-93, derimot, steg ledigheten blant alle gruppene. I figur 3 ser vi litt nærmere på utviklingen i relative ledighetsrater. Jeg har valgt å

sammenligne ledigheten blant de med grunnskoleutdanning med de med fagbrev, og de med universitetsutdanning nivå 1 med de med allmennfaglig utdanning. En økning av forholdstallet indikerer dermed at ledigheten blant arbeidere med relativ sysselsettingsnedgang stiger i forhold til de med relativ sysselsettingsøkning. I den grad sysselsettingsendringene er drevet av endringer i etterspørselen kan man si at tilbudet ikke har fulgt etterspørselen dersom forholdstallet stiger.

Fra 1976 til 1978 var det nesten en dobling av arbeidsledigheten blant de med lavere utdanning relativt til de med høyere utdanning. Dette skyldes dels at ledigheten blant de med grunnskoleutdanning og allmennfaglig utdanning økte og dels at den sank blant de med fagbrev og universitetsutdanning nivå 1. Deretter utviklet imidlertid de to ratene seg ulikt. Forholdet mellom ledigheten blant de med grunnskoleutdanning og de med fagbrev vendte tilbake til nivået i 1976 i 1984, 8 år senere. Forholdet mellom ledigheten blant de med allmennfaglig utdanning og de med universitetsutdanning nivå 1 fortsatte å øke og nådde en topp i 1984. Da var ledigheten blant de med allmennfaglig utdanning 4 ganger så høy som blant de med universitetsutdanning nivå 1, mens disse ledighetsratene var nesten identiske i 1976. Selv om dette forholdstallet senere gradvis er blitt redusert, lå det så sent som i 1998 fortsatt høyere enn på midten av 1970-tallet. Et annet interessant trekk, er at forholdet mellom ledigheten blant de med grunnskoleutdanning og de med fagbrev økte igjen fra om lag 1,5 i perioden 1984-94 til 2,2 i 1998.

Misforholdet mellom tilbud og etterspørsel kan være enda større enn det ledighetsratene alene viser. Det er et velkjent fenomen at arbeidsstyrken utvikler seg prosyklisk, dvs. flere går inn i arbeidsstyrken i gode tider enn i dårlige og vice versa. Dette gjør at ledighetsratene blir lavere enn de ellers ville ha blitt når ledigheten stiger. I tabell 1 vises graden av samvariasjon mellom deltakerraten, dvs. andelen som inngår i arbeidsstyrken, og ledighetsraten for de fem utdanningskategoriene. Vi ser at spesielt de med grunnskoleutdanning i sterkere grad forlater arbeidsstyrken når ledigheten stiger. Dermed kan vi anta at problemene disse opplever i arbeidsmarkedet er større enn ledighetstallene alene tyder på. Det er også verdt å merke seg den høye negative samvariasjonen mellom deltakerraten og ledighetsraten blant de med allmennfaglig utdanning og universitetsutdanning nivå 2.

I figur 4 vises utviklingen i relative timelønnsatser mellom de samme utdanningsgruppene i norsk industri for perioden 1972-95. Dataene har et brudd i 1978 pga. kobling mellom to serier. I lys av de økte ledighetsforskjellene er det minst to interessante trekk som er verdt å kommentere. For det første opplevde industriarbeidere med universitetsutdanning nivå 2 et 15 prosents fall i lønnen i forhold til arbeidere med

Tabell 1. Korrelasjonskoeffisienter* mellom ledighetsrater og deltakerater etter arbeidernes utdanning

Grunnskole- utdanning	Almenn- faglig utdanning	Fagbrev	Universitets- utdanning nivå 1	Universitets- utdanning nivå 2
-0,96	-0,26	0,06	-0,12	-0,47

* En korrelasjonskoeffisient er et mål for graden av lineær samvariasjon mellom to variable. Den er konstruert til å ligge mellom -1 og 1. -1 viser at variablene har en perfekt negativ lineær sammenheng og 1 at de har en perfekt positiv lineær sammenheng.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

universitetsutdanning nivå 1 i perioden 1987-92. I 1986 var den 38 prosent høyere, mens den i 1992 var kun 23 prosent høyere. For det andre har relative lønninger mellom de andre gruppene vært forholdsvis stabile. Dermed har industriarbeidere med universitetsutdanning nivå 2 i løpet av få år hatt en forholdsvis kraftig lønnsnedgang sammenlignet med alle de andre gruppene.

Vi har altså sett at det norske arbeidsmarkedet til tider har vært preget av ikke ubetydelige misforhold mellom tilbud og etterspørsel ved at arbeidsledigheten blant de med lav utdanning har økt relativt til de med høyere utdanning. Videre synes det som om de mekanismene som bidrar til å korrigere for misforholdet opererer tregere mellom de med universitetsutdanning nivå 1 og allmennfaglig utdanning enn mellom de med fagbrev og grunnskoleutdanning. Lønnsforskjellene mellom de to neste utdanningsgruppene i norsk industri har vært relativt stabile og gir oss en første indikasjon på at det norske systemet for lønnsdannelse i liten grad tar hensyn til spesielle behov i de enkelte utdanningssegmentene. Timelønnene til arbeidere med universitetsutdanning nivå 2 har imidlertid sunket sammenlignet med alle andre grupper i perioden 1987-92. Sammenhengen mellom lønn og ledighet er studert mer formelt i neste avsnitt.

Den estimerte lønnsfleksibiliteten i norsk industri

Ved å estimere lønnsrelasjoner for hver av utdanningskategoriene kan man få et eksplisitt mål for fleksibiliteten i lønnsdannelsen. De fleste analyser finner at det er en sammenheng mellom lønnsnivået og presset i det aktuelle arbeidsmarkedet for eksempel målt ved nivået på arbeidsledigheten (se Blanchflower og Oswald 1994). Dette er forenlig med at lønnsdannelsen skjer i forhandlinger mellom fagforeninger og bedrifter. Fagforeningene er opptatt av å trygge arbeidsplassene i tillegg til å oppnå høyest mulig lønn for sine medlemmer. Fagforeningene har således stor forhandlingsmakt når ledigheten er lav. Når lønnsforhandlingene i stor grad skjer på et sentralt nivå og/eller koordineres mellom flere sektorer, løftes imidlertid fokus vekk fra de lokale arbeidsmarkedene og over

Tabell 2. Estimert langsiktig endring i timelønnen i norsk industri ved en økning i ledigheten på en prosent

Utdannings- gruppe	Lønnsendring i prosent ved en økning i utdannings- spesifikk ledighet på en prosent	Lønnsendring i prosent ved en økning i gjennomsnittlig ledighet på en prosent
Grunnskoleutdanning	0	-0,191
Allmennfaglig utdanning	-0,038	-0,191
Fagbrev	0	-0,191
Universitetsutdanning nivå 1	0	-0,191
Universitetsutdanning nivå 2	0	-0,191

på makroøkonomiske størrelser. Dette lar seg teste. Dersom lønningene i stor grad avhenger av presset i delmarkedene, kan de karakteriseres som fleksible. På den annen side, dersom den viktigste forklaringsfaktoren er gjennomsnittlig ledighet er lønnsdannelsen sentralisert og relative lønninger rigide. Meget forenklet kan vi sette opp den langsiktige sammenhengen mellom lønn og ledighet slik:

$$WC_i = \beta_i u_i^\gamma u^\gamma, \quad \gamma_i, \gamma < 0,$$

hvor WC er lønnskostnadene justert for endringer i bruttoproduktet, som bl.a. kan skyldes produktivitetsforbedringer, og u er ledighetsraten. Fotskriften i viser hvilken utdanningsgruppe vi ser på. β_i angir andre faktorer som er av betydning for lønnspresset og kan variere mellom utdanningsgruppene. γ_i viser lønnsfleksibiliteten med hensyn til ledigheten innenfor egen utdanningsgruppe, og γ viser lønnsresponsen av endringer i den gjennomsnittlige ledigheten. Matematisk er disse elastisiteter, dvs. de angir den prosentvise endringen i lønnen ved en økning i ledigheten på en prosent². I arbeidsmarkedet der lønnen i stor grad blir bestemt på et desentralisert nivå vil γ_i typisk være stor og γ være liten. Dersom det er sentraliserte lønnsforhandlinger vil det være omvendt. På kort sikt vil det også være andre forhold som er av betydning for lønnsveksten, som for eksempel konsumprisveksten og arbeidstidsforkortelser. Etter tid er det imidlertid grunn til å anta at lønnsnivået vender tilbake til den langsiktige sammenhengen.

Jeg har i Bjørnstad (2000) estimert betydningen av forklaringsfaktorene bak lønningene i norsk industri i perioden 1974-95, både på kort og lang sikt. I tabell 2 viser jeg imidlertid kun de estimerte langsiktige virkningene av en økning i ledigheten på en prosent, både innenfor utdanningsgruppen og i den gjennomsnittlige ledigheten. Tallene i tabellen viser effekten på lønningene på lang sikt av at ledigheten stiger og alt annet forblir konstant. Bare lønnen til arbeidere med allmennfaglig utdanning ser ut til å være påvirket av egen ledighet. Effekten er imidlertid liten; en økning i

2 En økning i ledigheten på en prosent må ikke forveksles med en økning på ett prosentpoeng.

ledigheten på en prosent reduserer lønnen med 0,038 prosent på lang sikt. Selv om det er liten fleksibilitet lønningene imellom, spiller lønnsdannelsen i Norge en viktig rolle i å oppnå makroøkonomisk stabilitet, da en økning i den gjennomsnittlige ledigheten på en prosent reduserer lønnen i alle grupper med 0,191 prosent. Dette estimatet ligger i øvre sjiktet av tilsvarende estimater i andre analyser, men er likevel ikke høyere enn at jeg finner det troverdig (se Bjørnstad (2000) for en oversikt over estimater i andre analyser).

Dersom det faktiske lønnsnivået avviker fra den langsiktige sammenhengen, for eksempel pga. en endring i arbeidsledigheten, tar det om lag 3 år før halvparten av avviket er innhentet. Med andre ord, dersom den gjennomsnittlige ledigheten øker fra 3 til 4 prosent, eller med 33 prosent, synker lønnsnivået for alle grupper med vel 6 prosent på lang sikt (0,191 multiplisert med 33) hvorav 3 prosent i løpet av 3 år.

Ved å sammenlikne utdanningsgruppene med relativ sysselsettingsnedgang med de med relativ sysselsettingsoppgang slik som jeg gjorde i figurene 3 og 4, kan vi konkludere med følgende:

- Til tross for at ledigheten blant arbeidere med grunnskoleutdanning til tider har økt relativt til de med fagbrev er det ikke estimert noen lønnsfleksibilitet for disse gruppene.
- Det er estimert en viss lønnsfleksibilitet blant arbeidere med allmennfaglig utdanning. Denne er imidlertid liten tatt i betraktning den økte ledigheten blant disse relativt til de med universitetsutdanning nivå 1.
- Fallet på 15 prosent i lønningene til arbeidere med universitetsutdanning nivå 2 sammenlignet med de andre gruppene etter 1987 kan ikke forklares ved den estimerte lønnsrelasjonen.
- Gjennomsnittlig ledighet har relativt stor betydning for det generelle lønnsnivået i norsk industri. Dette vitner om en høy grad av sentralisering og koordinering i lønnsdannelsen.

Avsluttende merknader

Jeg har i denne artikkelen sett på noen observerte endringer i det norske arbeidsmarkedet i et internasjonalt perspektiv. Norge har, som andre industriland, opplevd strukturelle endringer i arbeidsmarkedet; de faglærte sin stilling er styrket på bekostning av de ufaglærte. I Norge har dette gitt seg utslag i økte ledighetsforskjeller. Årsaken til dette kan være at ny teknologi har ført til at ufaglært arbeidskraft har blitt erstattet av faglært arbeidskraft. Analysen i denne artikkelen viser at gjennomsnittlig ledighet er av betydning for lønnsnivået for alle utdanningsgruppene i norsk industri, mens ledigheten blant de respektive gruppene spiller liten rolle. En rimelig tolkning av dette er at lønnsdannelsen i norsk industri er svært sentralisert, og at den dermed ikke bidrar i særlig

grad til å gjøre den lavest utdannede arbeidskraften billigere.

Det at muligheten for ledighetsforskjeller likevel ikke synes å bli oppfattet som et påtrengende problem for politikere og i media kan muligens forklares med at fordelene ved systemet tilsynelatende oppveier for ulempene. Blant andre Layard mfl. (1991) peker på den sentraliserte lønnsdannelsen for å forklare at ledigheten gjennomgående har vært lavere i de Skandinaviske landene og i Østerrike enn i andre vestlige land. Den sterke effekten på lønningene av endringer i gjennomsnittlig ledighet kan være et resultat av den sentraliserte lønnsdannelsen. En litt annen vinkling har Freeman (1996) og Kahn (1998), som fokuserer på den sentraliserte lønnsdannelsen for å forklare de stabile lønnsforskjellene i Norge. Et tredje moment som er trukket fram er evnen til å bevare norsk industris konkurransevne. Norsk industri konkurrerer med skjermet sektor om arbeidskraften. Skjermet sektor kan imidlertid overføre økte kostnader på prisene, det kan ikke industrien i samme grad. En sentralisert lønnsdanning kan derfor sikre en felles ramme på lønnsveksten som er forenlig med å opprettholde norsk industris konkurransevnen.

Referanser

- Acemoglu, D. (1998): Why do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality, *The Quarterly Journal of Economics*, 1055-89.
- Berman, E., J. Bound og S. Machin (1998): Implications of Skill-Biased Technological Change: International Evidence, *The Quarterly Journal of Economics*, (November), 1245-79.
- Bjørnstad, R. (2000): The Effect of Skill Mismatch on Wages in a Small Open Economy with Centralized Wage Setting: The Norwegian Case, Discussion Papers 270, Statistisk sentralbyrå.
- Blanchflower, D. G. og A. J. Oswald (1994): *The Wage Curve*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Freeman, R. B. og L. Katz (1994): Rising Wage Inequality: The United States Vs. Other Advanced Countries, I R. Freeman (ed.), *Working Under Different Rules*, Russell Sage Foundation, New York.
- Hægeland, T., T. J. Klette og K. G. Salvanes (1999): Declining Returns to Education in Norway? Comparing Estimates Across Cohorts, Sectors and over Time, *Scandinavian Journal of Economics*, 101(4), 555-76.
- Kahn, M. (1998): Against the Wind: Bargaining Recentralisation and Wage Inequality in Norway 1987-91, *The Economic Journal*, 108, 603-45.

Katz, H. C. (1993): The Decentralization of Collective Bargaining: A Literature Review and Comparative Analysis, *Industrial and Labor Relations Review*, 47, 3-22.

Krugman, P. R. (1994): *Past and Prospective Causes of High Unemployment. I Reducing Unemployment: Current Issues and Policy Options. The Federal Reserve Bank of Kansas Symposium 1994*, 49-80, The Federal Reserve Bank of Kansas, Kansas City.

Layard, R., S. Nickell og R. Jackman (1991): *Unemployment*, Oxford University Press, Oxford.

Lindquist, K.-G. og I. Sagelvmo (2000): Utviklingen i sysselsetting og lønn etter utdanningsnivå, Økonomiske analyser 3, Statistisk sentralbyrå.

Manacorda, M. og B. Petrongolo (1999): Skill Mismatch and Unemployment in OECD Countries, *Economica*, 66, 181-207.

OECD (1996): *Employment Outlook*, OECD.

Salvanes, K. G. og S. E. Førre (1999): Job Destruction, Heterogeneous Workers, Trade and Technical Change: Matched Plant/Worker Data Evidence from Norway. Discussion Paper no. 15/99, Norges Handelshøyskole, Bergen.

Wallerstein, M. og M. Golden (1997): The Fragmentation of the Bargaining Society: Changes in the Centralization of Wage-Setting in the Nordic Countries, 1950 to 1992, *Comparative Political Studies*, 30(6), 699-731.